



Brza procjena socijalnog uticaja pandemije kovida 19 u Crnoj Gori

SAŽETAK IZVJEŠTAJA



UNITED
NATIONS
MONTENEGRO



JOINT
SDG
FUND
ACTIVATE!

Brza procjena socijalnog uticaja pandemije kovida 19 u Crnoj Gori

Sažetak izvještaja

Septembar 2021. godine



Sadržaj

Izrazi zahvalnosti	7
Osnovne informacije	9
Trenutna situacija u vezi s pandemijom kovida 19 u zemlji.....	9
Procjena	13
Uvod.....	13
Podaci i metode istraživanja.....	14
Sažetak ključnih nalaza	17
Preporuke	25
Specifične preporuke.....	25

Izrazi zahvalnosti

Prikupljanje podataka na nivou zajednice sprovedeno je zahvaljujući doprinosu ovih partnera:

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Uprava policije, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Institut za socijalnu i dječju zaštitu, Centar za socijalni rad Bar i Ulcinj, Centar za socijalni rad Berane, Andrijevića i Petnjica, Centar za socijalni rad Bijelo Polje, Centar za socijalni rad Cetinje, Centar za socijalni rad Danilovgrad, Centar za socijalni rad Herceg Novi, Centar za socijalni rad Kotor, Tivat i Budva, Centar za socijalni rad Mojkovac i Kolašin, Centar za socijalni rad Nikšić, Šavnik i Plužine, Centar za socijalni rad Pljevlja i Žabljak, Centar za socijalni rad Podgorica, Golubovci i Tuzi, Centar za socijalni rad Plav i Gusinje, Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj, Centar za djecu i Mlade „Ljubović“, JU Dom starih „Grabovac“ Risan, Dnevni centar za djecu sa smetnjama u razvoju i osobe s invaliditetom Pljevlja, NVO Udruženje mladih s hendikepom, NVO Phiren Amenca, NVO Centar za romske inicijative, NF Građanska alijansa, NVO Juventas, Crveni krst Crne Gore, NVO Roditelji, NVO Porodični centar, NVO Centar za prava djeteta, NVO Specijalna Olimpijada, NVO Pedagoški centar Crne Gore, NVO Centar za ženska prava, NVO SOS Podgorica, NVO SOS Nikšić, NVO Sigurna ženska kuća, UNICEF-ova Laboratorija inovacija za mlade, NVO Queer Montenegro, NVO LGBT Forum Progres, NVO Spektra, NVO Stana, NVO Moj dom, Udruženje podstanara.

Glavni tim, koji je koordinisao rad na ovoj brznoj procjeni socijalnog uticaja i doprinio Izvještaju, činili su:

Anica Anđelković, saradnica na projektu, IOM

Anjet Lanting, savjetnica za ljudska prava, Kancelarija rezidentnog koordinatora Ujedinjenih nacija

Danilo Smolović, koordinator programa za socijalnu politiku, UNICEF

Igor Topalović, programski menadžer, UNDP

Jelena Miljanić, programska menadžerka, UNDP

Kaca Đuričković, programska menadžerka, UNDP

Maša Vučinić, projektna koordinatorica, UNDP

Miodrag Dragišić, zamjenik stalne predstavnice UNDP-ja i vođa tima / šef Sektora za socijalno uključivanje, UNDP

Nada Đurović-Martinović, koordinatorica u Programu dječje zaštite, UNICEF

Nikola Vulić, koordinator programa za razvoj adolescenata, UNICEF

Sanja Zindović, projektna koordinatorica, UNDP

Slavica Nikolić, nacionalna konsultantkinja, zajednički projekat UN-a u Crnoj Gori Activate!, UNICEF

Slobodan Raščanin, viši savjetnik za pravnu zaštitu, UNHCR

Stručnu podršku timu pružila je Olivera Komar, profesorica na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore i istraživačica.

Zajednički fond Ujedinjenih nacija za ciljeve održivog razvoja pruža podršku zemljama kako bi ubrzale napredak ka ostvarenju tih ciljeva. Fond objavljuje pozive sistemu Ujedinjenih nacija za sprovođenje transformativnih Zajedničkih programa pod vođstvom stalnih predstavnika UN u zemljama.

Cilj Fonda jeste da podstakne prelazak na integrisane transformativne javne politike, uspostavljanje strategija finansiranja za ciljeve održivog razvoja i strateška ulaganja za ostvarenje daljeg napretka u pravcu održivog razvoja. Agencije UN u Crnoj Gori uradile su Brzu procjenu socijalnog uticaja uz finansijsku podršku UNICEF-a i UNDP-a u okviru programa pod nazivom „Aktiviraj! Integrisana socijalna zaštita i zapošljavanje kako bi se ubrzao napredak za mlade ljude u Crnoj Gori“ koji je podržao Zajednički fond za ciljeve održivog razvoja. Taj program zajednički realizuju agencije UN, a Crnoj Gori pruža podršku na smanjenju siromaštva putem rada s onima koji su izostavljeni.

Da bi obuhvatio one koji su u najvećoj mjeri izostavljeni i pružio im podršku da ostvare svoj puni potencijal, program se koristi najnovijim naučnim metodama za kreiranje politike socijalne zaštite i za mobilizaciju mladih koji su na društvenim marginama.



Osnovne informacije

Trenutna situacija u vezi s pandemijom kovida 19 u zemlji

Od kada je zabilježen prvi slučaj korona bolesti, Svjetska zdravstvena organizacija je 11. marta 2020. godine proglasila globalnu pandemiju, a do danas¹ je zabilježeno preko 172 miliona slučajeva infekcije i preko 3,7 miliona slučajeva preminulih od posljedica ove bolesti². Samo u nedjelji zaključno s 1. junom 2021. godine zabilježeno je preko 3,5 miliona novih slučajeva zaraze, i preko 78.000 smrtnih ishoda. I pored i dalje izuzetno visokih brojeva, to je bila četvrta nedjelja zaredom da broj novih slučajeva globalno opada, odnosno peta nedjelja zaredom u kojoj je broj smrtnih ishoda u padu.

Većina država započela je proces imunizacije stanovništva protiv koronavirusa, dok je u nekim državama proces već u odmakloj fazi. Prve doze vakcina odobrene su krajem novembra 2020. godine, a vakcinacija je započeta već početkom decembra. Ukupno, do sada³ je administrirano preko dvije milijarde vakcina na globalnom nivou. Na nivou Evropske unije, administrirano je preko 255 miliona vakcina, i prema dostupnim podacima 39% stanovništva primilo je makar jednu dozu vakcine, dok je 19% u potpunosti vakcinisano u 27 zemalja EU.⁴ Sve države svijeta nastoje što brže vakcinisati što veći broj stanovnika da bi suzbile širenje virusa, i spriječile stvaranje i brzo množenje novih mutacija (sojeva/varijanti) virusa, što predstavlja jedan od najvećih izazova trenutne borbe protiv ove bolesti.

Crna Gora nije izuzetak, i u dijelu je zemalja koje ulažu veliki napor da što brže i efikasnije administriraju vakcine protiv koronavirusa. Epidemiološka situacija u zemlji, prema dostupnim podacima znatno je bolja nego krajem 2020. odnosno početkom 2021. godine. Trenutno⁵ je u Crnoj Gori 701 aktivni slučaj, dok su 83 osobe hospitalizovane zbog bolesti izazvane koronavirusom. Od prvog zabilježenog slučaja u Crnoj Gori 17. marta 2020. godine, prema zvaničnim podacima bilo je preko 99 hiljada slučajeva zaraze koronavirusom. Od posljedica ove bolesti 1.587 građana izgubilo je život.

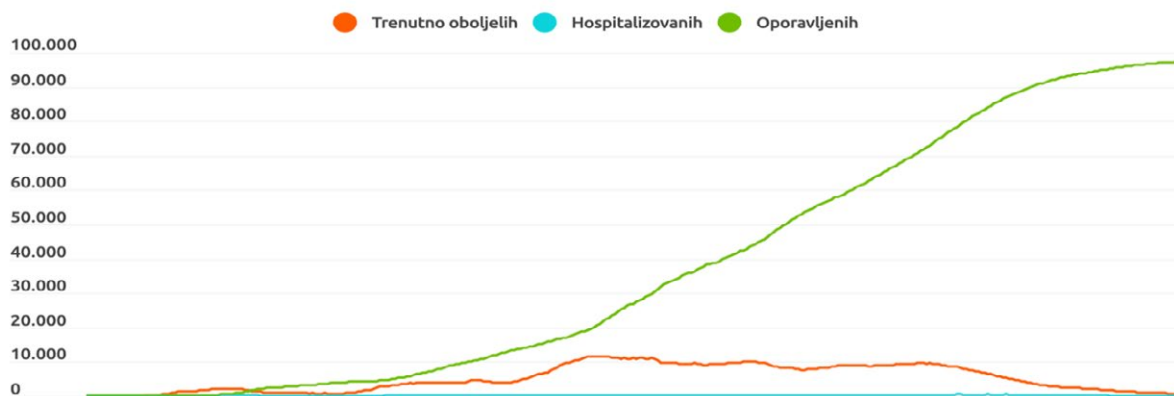
1 Podaci na dan 3. jun 2021. godine.

2 <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, pristupljeno 3. juna 2021. godine.

3 Podaci na dan 3. jun 2021. godine.

4 <https://www.bloomberg.com/graphics/covid-vaccine-tracker-global-distribution/>, pristupljeno 3. juna 2021. godine.

5 Podaci na dan 3. jun 2021. godine.



Slika 1: Trend oboljelih, hospitalizovanih i oporavljenih od koronavirusa u Crnoj Gori. Izvor: <https://www.ijzcg.me>, pristupljeno 3. juna 2021. godine

Proces vakcinacije protiv koronavirusa u Crnoj Gori počeo je nešto kasnije u odnosu na druge evropske zemlje. Prva vakcina u Crnoj Gori administrirana je 20. februara 2021. godine. Ipak, u poređenju s drugim zemljama Crna Gora je relativno brzo vakcine učinila dostupne cijeloj punoljetnoj populaciji. U Crnoj Gori su do danas, u različitim količinama, dostupne četiri vrste vakcina: kineska Sinofarm vakcina, ruska Sputnik V, zatim Astra Zeneka (Vaxzevria) vakcina koju je razvio britanski Univerzitet u Okfordu u saradnji s britansko-švedskim farmaceutskim kompanijama, i Pfizer-BioNTech vakcina američko-njemačkih farmaceutskih kompanija. Do danas⁶ je administrirano 136.588 prvih doza ovih vakcina i 93.215 drugih doza.⁷ To znači da je preko 22% stanovnika Crne Gore koji su primili prvu dozu, dok je 14,7% onih koji su u potpunosti imunizovani s obje doze vakcine. Pred institucijama sistema je izazov da obezbijede dovoljne količine vakcina za cijelu populaciju, ali i da motivišu što veći broj građana da se prijave za vakcinaciju protiv koronavirusa.

Pored procesa vakcinacije, Crna Gora se protiv koronavirusa bori i mjerama koje propisuje Savjet za borbu protiv korona virusa. Riječ je o tijelu koje je formirano na sjednici Vlade Crne Gore 11. decembra 2020. godine, a koje je naslijedilo nadležnosti nekadašnjeg Nacionalnog koordinacionog tijela za zarazne bolesti (NKT). Usljed popravljanja epidemiološke situacije u zemlji, Savjet je uklonio brojne zabrane koje su radi suzbijanja koronavirusa prije bile na snazi. Danas su na snazi zabrana masovnog okupljanja (više od 50 lica), te zabrana rada noćnih klubova, kafića i restorana nakon ponoći. Građani i dalje moraju nositi maske u zatvorenom prostoru i držati fizičku distancu od 2 m na otvorenom i u zatvorenom prostoru. Granice su u potpunosti otvorene za sve koji u Crnu Goru ulaze iz Hrvatske, Srbije, Kosova, Bosne i Hercegovine, Albanije, Sjeverne Makedonije, Rusije, Bjelorusije i Ukrajine. Ulazak iz drugih zemalja u Crnu Goru moguć je uz posjedovanje negativnog testa na koronavirus ili pozitivnog testa na koronavirus antitijela. Svi koji su u potpunosti vakcinisani, mogu slobodnu ući u Crnu Goru, bez obzira na to iz koje zemlje dolaze.

⁶ Podaci na dan 3. jun 2021. godine.

⁷ <https://www.covidodgovor.me>, pristupljeno 3. juna 2021. godine.



Riječ je o mjerama kojima se nastoji pospješiti ekonomska aktivnost da se pored zdravstvenih posljedica Crna Gora ne bi suočila i s ekonomskim posljedicama izazvanim širenjem koronavirusa. S tim ciljem Vlada je krajem aprila 2021. godine predstavila mjere podrške privredi i građanima za drugi kvartal 2021. godine. Te mjere su posebno u fokusu imale održanje likvidnosti privrede, očuvanje nivoa zaposlenosti, te dodatnu podršku privredi u susret ljetnjoj turističkoj sezoni. Procijenjena vrijednost tog paketa mjera je preko 166 miliona eura. Iz pomenutog paketa mjera, najvažnija je kreditna podrška privredi, koja se realizuje u nekoliko faza, sa ciljem da se za privredu obezbijedi 110 miliona eura kreditnih sredstava. Takođe, nastavljen je program subvencionisanja zarada koji u kontinuitetu traje od aprila 2020. godine. Prema procjenama Vlade, u okviru tog paketa mjera biće podržano oko šest hiljada privrednih subjekata i preko 20 hiljada zaposlenih u Crnoj Gori.





Procjena

Uvod

Sistem UN u Crnoj Gori je snažan saveznik Vlade kako u neposrednom, tako i u dugoročnom odgovoru na pandemiju bolesti kovid 19. Planom pripremljenosti i odgovora Crne Gore, koji je zajednički izrađen, Vlada je izrazila interesovanje za saradnju s UN u smislu koordinacije, planiranja, pripremljenosti i društveno-ekonomskog odgovora.

Iako je kriza otkrila i dodatno pogoršala već postojeće slabosti, ujedno nas je i potakla na inovativno promišljanje i traženje rješenja kako se što bolje oporaviti – tako što ćemo raditi fleksibilnije, efikasnije i s više sinergije. Do decembra 2020. godine, sistem UN utrošio je u Crnoj Gori 7,64 milion USD (5,96 miliona novih sredstava i 1,67 miliona reprogramiranih sredstava), kao podršku za mjere odgovora na kovid 19 putem nabavke medicinske opreme, aktivnosti javnog zastupanja i tekućeg programskog rada prilagođenog ovoj novoj realnosti. Nadalje, sistem UN je svoj glavni doprinos dao u oblasti prikupljanja podataka i analiza, odnosno u vezi s procjenom i analizom društveno-ekonomskog uticaja pandemije bolesti kovid 19 na pojedince, domaćinstva (pogotovo na djecu) i privredu.⁸

Kao prvi korak saradnje Vlade i UN-a, sprovedena su dva ciklusa brze procjene socijalnog uticaja koronavirusa na posebno ranjive grupe stanovništva. Prvi ciklus procjene uticaja pokrio je period od nastupanja pandemije od kraja aprila, a drugi od kraja aprila do druge polovine juna. Procjenu su zajedno sprovele agencije UN (IOM, UNDP, UNHCR, UNICEF) i Kancelarija rezidentne koordinatorke UN (RCO), uz doprinos UNOPS-a i ILO-a.

Treća brza procjena teži da pruži detaljan uvid u socijalni uticaj krize izazvane pandemijom novog koronavirusa na grupe stanovništva u Crnoj Gori koje su ranije identifikovane kao ugrožene. Osim toga, kroz procjenu su se nastojale identifikovati nove društvene grupe koje su usljed krize postale izuzetno ranjive, s posebnim naglaskom na prethodnih šest mjeseci. Utemeljena na nacionalnim i međunarodnim standardima i obavezama u pogledu zaštite ljudskih prava i zaštite izbjeglica, ova procjena polazi od koncepta *leave no one behind*⁹, koji je u saglasju s *Agendom održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine*. Cilj procjene jeste da donosiocima odluka pruži dokaze na osnovu kojih će prilagođavati tekuće i buduće politike i programske intervencije za ublažavanje negativnih posljedica pandemije na stanovništvo Crne Gore, s posebnim fokusom na zaštitu osnovnih prava onih najugroženijih.

8 UNCT Results Report for 2020 which outlines key results in COVID response in last year are available at the following link: https://montenegro.un.org/sites/default/files/2021-04/UNCT%20Montenegro%202020%20Results%20Report_0.pdf

9 „Ne ostaviti nikoga“ – ključni princip Agende 2030. za održivi razvoj. Predstavlja nedvosmisleno rješenje zemalja UN da iskorijene siromaštvo u svim oblicima, ukinu diskriminaciju i isključenost, tj. umanje nejednakosti i ranjivosti koje čine da se ljudi zanemaruju, čime se podriva ostvarivanje potencijala kako pojedinaca tako i cijelog čovječanstva.





Podaci i metode istraživanja

Kao i kod prva dva talasa brze procjene, i kod trećeg je tim za procjenu koristio kombinovane metode prikupljanja podataka o uticaju i iskustvu različitih segmenata stanovništva, uključujući one koji su u Crnoj Gori najviše pogođeni pandemijom koronavirusa. Podaci su prikupljeni tokom aprila i maja 2021. godine.

Situacija u kojoj se nalazi **opšta populacija** procijenjena je korišćenjem **kvantitativnih istraživanja javnog mnjenja na uzorku od 1.063 ispitanika iz domaćinstava** koje je sproveo IP-SOS Strategic Marketing. Glavne karakteristike ovog ispitivanja javnog mnjenja bile su sljedeće:

- Za telefonski dio istraživanja korišćen je dvoetafni slučajni stratifikovani uzorak koji je reprezentativan na nacionalnom i regionalnom nivou (sjever, centar, jug), dok je za dio istraživanja ispitivanog putem interneta korišćen jednoetafni stratifikovani uzorak.
- Podaci su poststratifikovani po polu, starosti, mjestu stanovanja (urbano/ruralno) i po regionu.
- Podaci su prikupljeni telefonskim anketiranjem uz korišćenje računara (CATI) u obje etape uz dodatak onlajn anketiranja uz korišćenje računara (CAWI) u prvoj etapi.
- Veličina uzorka bila je 1063 ispitanika/ispitanica starijih od 18 godina.
- Na ovaj način prikupljeni podaci omogućavaju preciznost mjerenja od $\pm 3,21\%$ za pojave s incidencijom od 50%.

S obzirom na to koliko je ograničavanje kontakta važno radi zaštite javnog zdravlja, podaci su prikupljeni tehnikama koje minimizuju lični kontakt, putem telefona i interneta.

Zbog nemogućnosti da se kvantitativnim istraživanjem koje obezbjeđuje reprezentativnost na nivou Crne Gore dobiju informacije o pojedinačnim ranjivim grupama, pristupilo se dodatnom **kvalitativnom prikupljanju podataka i informacija** na nivou ovih grupa. Podaci o sljedećim ciljnim grupama prikupljeni su putem strukturiranih intervjuja:

Grupa	Broj ispitanika/ispitanica
Djeca ¹⁰	352 roditelja/staratelja, 225 žena i 85 muškarca
Adolescenti	320 ispitanika/ispitanica, 248 djevojaka i 72 mladića
Starije osobe	70 ispitanika/ispitanica, 38 žena i 32 muškarca
Osobe s invaliditetom	49 ispitanika/ispitanica, 30 žena, a 19 muškaraca
Domicilni Romi	35 ispitanika/ispitanica, od čega domicilna lica – 31, a raseljena lica – 4
Izbjegllice (azilanti), stranci koji traže međunarodnu zaštitu, osobe bez državljanstva (u riziku od apatridije)	96 ispitanika/ispitanica, 74 muškarca i 22 žene
Migranti (sezonski radnici, stranci)	23 ispitanika/ispitanica, 11 žena i 12 muškaraca

¹⁰ Grupa je obuhvatila djecu sa smetnjama u razvoju, romsku djecu, djecu koja žive u domaćinstvima s jednim roditeljem, djecu čiji su roditelji/staratelji imali istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci, djecu iz porodica koje primaju socijalnu pomoć („materijalno obezbjeđenje porodice“) i djecu u hraniteljskim porodicama.



Grupa	Broj ispitanika/ispitanica
LGBTI zajednica	31 osoba iz LGBTI zajednice: dvije koje se identifikuju kao osobe ženskog pola, dvije kao osobe muškog pola, pet kao lezbejke, sedam kao gej osobe, tri kao homoseksualci, devet kao transeksualci, jedna kao biseksualac i dvije kao nebinarne osobe
Osobe u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji koje ne koriste mjere socijalne zaštite	30 ispitanika/ispitanica, šest muškaraca i 24 žene
Podstanari	47 ispitanika/ispitanica

Za određene specifične grupe nije bilo moguće sprovesti intervjue iz različitih razloga, poput etičkih pitanja (izbjegavanje mogućih posljedica i rizika od dvostruke traumatizacije) ili fizičkih prepreka (zaštita identiteta, na primjer). U takvim slučajevima, informacije su se prikupljale posredstvom nadležnih institucija i organizacija civilnog društva koje su u kontaktu s tim grupama, a kao sekundarni izvor informacija korišćeni su i medijski izvještaji. To su ove grupe:

- **Žrtve rodno zasnovanog nasilja**
- **Djeca žrtve/svjedoci nasilja**
- **Osobe u pritvoru, uključujući djecu u zatvoru i vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa.**

Konačno, korišćeni su i administrativni podaci iz Informativnog sistema socijalnog staranja (socijalni karton) u vezi sa zahtjevima građana za jednokratnu novčanu pomoć, da bi se potkrijepile analize uticaja koronavirusa na socijalni i na ekonomski status stanovništva.

Djeca nijesu intervjuisana lično da bi se obezbijedilo poštovanje strogih etičkih standarda prilikom istraživanja, prikupljanja i analiziranja podataka. Svi podaci prikupljeni su od odraslih, pa i oni koji su se ticali djece.

Tokom sprovođenja Brze procjene nijesu prikupljeni niti pohranjivani lični podaci – tome je posvećena posebna pažnja kako bi se osiguralo da identitet sagovornika ne bude otkriven u samom izvještaju.





Sažetak ključnih nalaza

Kao odgovor na pandemiju koronavirusa, Crna Gora je preduzela blagovremene i odlučne korake kako bi se suzbilo i spriječilo širenje virusa u zajednici i proizvelo „ublažavanje krive koja pokazuje broj oboljelih“. U odnosu na razne faze pandemije uvedene su neophodne mjere fizičkog distanciranja, samoizolacije i karantina, koje su bile prilagođavane stanjem pandemiološke situacije. Kao i u drugim zemljama širom svijeta, ove mjere dovele su do smanjenja ekonomske aktivnosti i prekida tradicionalnog načina obrazovanja. Ove mjere su ukidane i postepeno u skladu sa stanjem pandemije, što je dovodilo do povećanja ekonomske aktivnosti.

Opšta populacija

Da bi procijenio uticaj pandemije koronavirusa na opštu populaciju u Crnoj Gori, UNICEF je angažovao IPSOS Strategic Marketing da sprovede kvantitativno istraživanje javnog mnjenja. Pitanja su se fokusirala na procjenu situacije u kojoj se ispitanici/ispitanice trenutno nalaze i na njihova predviđanja budućnosti s obzirom na okolnosti. Osnovni nalazi o trenutnoj situaciji kad je opšta populacija u pitanju su sljedeći:

- **Prihodi su smanjeni u odnosu na period prije pandemije, ali se stanje polako oporavlja.** Rezultati ukazuju na to da je blizu polovine građana u Crnoj Gori imalo manje prihode u posljednjih šest mjeseci u odnosu na period prije pandemije koronavirusa. Dodatno, trećina ispitanika/ispitanica navodi da su im prihodi bili manji za 30 pp ili više. Udio građana koji su imali povećane prihode čini 13%. U odnosu na istraživanje iz maja 2020. godine, procenat onih koji tvrde da su im se prihodi povećali promijenio se sa 3% na 13%. Iako i dalje skoro polovina ispitanika/ispitanica očekuje smanjenje prihoda, to je manje nego prije godinu dana kad je isto očekivalo 60% ispitanika/ispitanica. Sve to moglo bi ukazivati na početak oporavka.
- **Značajan dio ispitanika koji su ostali bez prihoda okrenuo se samostalnom radu ili planiraju samostalni rad.** Naime, kad su u pitanju aktivnosti koje su preduzete radi pronalazjenja alternativnih prihoda, 3 od 10 građana koji su ostali bez posla ili im je smanjena plata, navode da su tražili bilo kakav posao, pa čak i van struke kako bi nadomjestili gubitak u prihodima, skoro četvrtina se okrenula samostalnom radu koji će im donijeti prihode (24%). Dodatno, 16% planira da se okrene samostalnom radu.
- **Posao je i dalje nesigurniji za one s nižim stepenom obrazovanja.** Kao i u maju 2020. godine skoro dvije trećina ispitanika/ispitanica tvrdi da pandemija korona virusa nije uticala na njihov status zaposlenja. Njih 14% kaže da su izgubili posao, a 18% da im je smanjena plata. Najviše su pogođeni promjenama oni koji imaju niži stepen obrazovanja. Takođe, najviše je pogođen sektor usluga smještaja i hrane, a zatim trgovine neprehranbenih proizvoda.
- **Domaćinstva imaju najviše problema da priušte troškove liječenja u privatnim institucijama zbog ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti usljed pandemije, zakup stana i rate za kredite.** Rezultati ukazuju na to da je u posljednjih šest mjeseci, velika većina građana mogla priuštiti hranu za domaćinstvo, a preko četiri petine njih račune za





komunalije. **Skoro polovina onih koji su imali troškove školovanja za srednjoškolce i studente, iste nije mogla priuštiti u posljednjih šest mjeseci. Takođe, 63% onih koji su imali troškove liječenja u privatnim institucijama zbog ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti usljed pandemije, nije moglo priuštiti te troškove. Na kraju, 68% onih koji plaćaju zakup stana ili kiriju taj trošak nije moglo priuštiti.**

- **Briga o djeci mlađoj od šest godina zbog radne obaveze roditelja u situaciji kad vrtići i škole ne rade je problem za skoro dvije trećine ispitanika/ispitanica koji ne mogu priuštiti troškove čuvanja.** S druge strane, značajna većina domaćinstava koja imaju djecu od 6 do 18 godina bilo je u mogućnosti da u posljednjih šest mjeseci djeci priušte hranu i zdravstvenu zaštitu, potom odjeću i obuću, kao i da pokriju troškove interneta, zbog praćenja nastave na daljinu, i kupovine knjiga i školskog pribora.
- Iako je većina djece školskog uzrasta učestvovala u učenju na daljinu, **čak 7% ispitanika/ispitanica koji imaju djecu školskog uzrasta kaže da njihova djeca u tome nijesu učestvovala.** Taj procenat porastao je više nego duplo u odnosu na prošlu godinu kad ih je bilo 3%. Iako su roditelji uglavnom zadovoljni raznim aspektima učenja na daljinu, procenat zadovoljnih je pao u odnosu na prethodnu godinu. **Najveći broj roditelja djece koja idu u školu u sljedećoj školskoj godini više bi željeli da nastava bude isključivo u školi, dok 1 od 10 roditelja ističe da bi im kombinovana nastava bila preferirani vid nastave.** Naime, preko četiri petine roditelja čije je dijete učestvovalo u učenju na daljinu smatra da je dijete steklo manje znanja nego što bi steklo u „tradicionalnim“ uslovima.
- Građani Crne Gore imaju najviše potrebe **za zdravstvenim uslugama**, a zatim za kulturnim sadržajem onlajn i pomoći u traženju zaposlenja. Procenat onih koji su se tokom posljednjih šest mjeseci obratili nekom za pomoć porastao je sa 9%, koliko ih je to tvrdilo prošle godine, na 16%. Najčešće se građani za pomoć obraćaju zdravstvenim ustanovama. Blizu **dvije petine građana koji su potražili pomoć u posljednjih šest mjeseci nijesu zadovoljili svoju potrebu i među njima se posebno izdvajaju građani preko 60 godina.**
- **Podaci o korisnicima zahtjeva za jednokratnu novčanu pomoć koji su podnijeti centrima za socijalni rad ukazuju na to da je kriza više pogodila one koji nijesu bili korisnici sistema socijalne zaštite nego korisnike socijalne pomoći.** Podaci prikazuju da većina aplikanata nije pripadala korisnicima socijalne pomoći u trenutku apliciranja. Trend povećanja broja aplikanata koji nijesu korisnici socijalne pomoći u konstantom je porastu od oktobra 2020. godine.

Djeca

Na osnovu intervjua sprovedenih radi procjene, može se zaključiti da je pandemija koronavirusa na djecu u Crnoj Gori uticala na više načina.

- I ova Brza procjena ukazuje na to da su gubitkom prihoda izuzetno pogođene porodice koje primaju socijalnu novčanu pomoć, domaćinstva sa samohranim roditeljem, romske porodice i porodice s istorijom zavisnosti od psihoaktivnih supstanci. Iako iznos socijalne pomoći nije smanjivan, nedovoljan je da omogući pristojan život ovakvim porodicama koje su tako prinuđene da dodatne izvore finansiranja traže u neformalnim oblicima rada.



- I dalje se u svim tipovima domaćinstava s djecom, primarne potrebe odnose na hranu i sredstva za higijenu. Treća hitna potreba varira u zavisnosti od vrste domaćinstva, a uključuje odjeću, lijekove i socijalizaciju, pristup internetu i uređaje za pristup učenju na daljinu. Djeca samohranih roditelja suočavaju se s povećanim rizikom u pogledu obezbjeđivanja smještaja, što je moguće povezano s troškovima istog.
- Djeci su potrebne zdravstvene usluge i podrška/pomoć prilikom učenja, posebno u sistemu učenja na daljinu. Prema navodima roditelja, romska djeca imaju brojne poteškoće u učenju na daljinu i potrebna im je značajna pomoć u obavljanju domaćih zadataka.
- Potrebu za psiho-socijalnom podrškom izražavaju porodice s djecom sa smetnjama u razvoju, s djecom na hraniteljstvu, i tamo gdje roditelji imaju istoriju korišćenja psihoaktivnih supstanci. Roditelji s istorijom zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, s djecom sa smetnjama u razvoju i samohrani roditelji izražavaju i potrebu za podrškom u čuvanju djece.

Adolescenti i mladi

Nakon izbijanja pandemije, uspostavljeno je nekoliko sistema podrške za djecu, adolescente i mlade, uglavnom u oblasti obrazovanja dok je izostala podrška mentalnom zdravlju, kao posebno važna u novim okolnostima koje je pandemija nametnula.

- Iako su se adolescenti i mladi prilagodili online nastavi, Brza procjena je utvrdila da im izuzetno nedostaje socijalna komponenta obrazovanja.
- Većina adolescenata učenje na daljinu ocjenjuje relativno negativno i smatraju da su na taj način naučili manje nego putem klasične nastave, što će imati negativan uticaj na njihovo dalje školovanje. Većina ne bi bila saglasna s idejom da onlajn nastava postane jedan od segmenata redovnog školovanja. S druge strane, većina adolescenata smatra da bi bilo dobro u većoj mjeri koristiti tehnička sredstva u redovnoj nastavi.
- Većina adolescenata nije pratila nastavu preko televizijskih kanala, kao dio novog pristupa učenju na daljinu – više su im odgovarali onlajn alati i servisi za razmjenu poruka i materijala.
- Adolescenti i mladi ističu važnost mentalnog zdravlja tokom pandemije. Smatraju da, uopšteno gledano, tokom perioda pandemije nije bilo dovoljno psihološke podrške, posebno za mlade.

Starije osobe

Starije osobe su sa zdravstvenog aspekta izuzetno ugrožene pandemijom, ali ne treba zanemariti ni ostale aspekte, između ostalog, potrebu za druženjem, posebno sa članovima porodice.

- Došlo je do značajnog porasta broja starijih domaćinstava kojima je bila potrebna podrška u dostavljanju hrane, posebno toplog obroka, sredstava za higijenu i ostalih neophodnih potrepština i lijekova. Hrana je i dalje prvi prioritet starijih ispitanika/ispitanica, nakon čega slijede lijekovi i higijenski proizvodi.
- Zbog ograničenog kretanja i druženja, prisutna je i povećana potreba za psiho-socijalnom podrškom i savjetovanjem – boravak u izolaciji nije lak i pogoduje rastu anksioznosti i straha za sopstveno zdravlje.



- Kad govorimo o javnim uslugama koje su im u ovom trenutku najpotrebnije, odgovori se ne razlikuju značajno u odnosu na ranije Brze procjene, iako postoji očekivani pad potrebe za zdravstvenim uslugama po smanjenju intenziteta pandemije. Naime, još uvijek su najhitnije: zdravstvene usluge, pomoć u kući i psihološka podrška.

Osobe s invaliditetom

Ova Brza procjena je utvrdila da su ranjivosti koje su se pojavile početkom krize i dalje prisutne kod osoba s invaliditetom i njihovih porodica.

- Koronavirus je u prethodnom periodu uticao na životni standard osoba s invaliditetom. Mnogima su prihodi djelimično ili značajno umanjeni.
- Urgentne potrebe u prethodnih šest mjeseci odnosile su se na sport i rekreaciju, pristup internetu radi informisanja, sredstva za higijenu, lijekove i hranu. Među javnim uslugama i servisima, ispitanicima/ispitanicama su najpotrebnije zdravstvene usluge, ali i psihološka podrška i pomoć, kulturni sadržaji, pravne usluge i pomoć u traženju posla. Takođe, ispitanici/ispitanice pominju potrebu za ličnom asistencijom za djecu/osobe s invaliditetom i obrazovne usluge kao što su pomoć pri učenju, dopunska i dodatna nastava.
- Polovina ispitanika/ispitanica koja je tražila neku od javnih usluga u prethodnom periodu nije je uspjela dobiti. Oni koji su je dobili, uglavnom su veoma zadovoljni kvalitetom usluge.
- Ispitanici/ispitanice se najviše boje zdravstvenog rizika pandemije. Zdravstveni rizik je povećao troškove kupovine skupih vitamina, ali je povećao i zabrinutost i anksioznost. Zakazivanje pregleda bilo je otežanije nego što je to inače slučaj, a neki od ispitanih nisu ni išli kod doktora na redovne kontrole zbog straha od zaraze.

Žrtve rodno zasnovanog nasilja

Rodno zasnovano nasilje je u kriznim periodima u porastu, što su pokazale sve tri brze procjene.

- Uprkos inicijalnim očekivanjima stručnjaka, broj žrtava smještenih u skloništima nije se povećao u 2020. godini, dok je broj poziva imao rast od 15%.
- Specijalizovani pružaoci usluga podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja izvještavaju o daljem pogoršanju socio-ekonomskog položaja žena, kao posljedici pandemije, ali i o porastu broja zahtjeva bivših korisnica za hranom ili finansijskom podrškom usljed gubitka posla ili prihoda.
- Istraživanje o rodnim aspektima pandemije, koje su sproveli UNDP i UN Women, potvrdilo je očekivano: žene, posebno one koje pripadaju ranjivim grupama, nesrazmjerno su više pogođene krizom, i to ne samo zbog veće opterećenosti usljed cjelodnevnne brige o porodici, već i zbog gubitka prihoda.
- Do danas postoji samo jedna specijalizovana služba za žrtve rodno zasnovanog nasilja koja je integrisana u sistem i dijelom se finansira iz državnog budžeta – Nacionalna SOS linija. S druge strane, ostale NVO finansiraju rad svojih organizacija (odnosno usluga) sprovođenjem različitih projekata koje finansijski podržavaju uglavnom međunarodne organizacije. Ovaj model finansiranja bio je karakterističan i za period pandemije koronavirusom.



- Osim kampanje za podizanje svijesti javnosti i nabavke/distribucije lične zaštitne opreme grupama za zaštitu ženskih prava koje rade sa žrtvama, država nije dodijelila dodatnu finansijsku podršku ovim organizacijama kako bi osigurala njihov nesmetan rad – odnosno dostupnost specijalizovanih službi za podršku i usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja.
- Smanjena međusektorska i multidisciplinarna saradnja bila je primjetna tokom cijelog perioda trajanja mjera fizičke distance. Dinamika pandemije nalaže djelotvoran angažman, koordinaciju i saradnju više sektora i širokog spektra aktera – ne samo javnih institucija fokusiranih na zdravlje građana. Od ključne je važnosti prepoznati da socijalne i ekonomske poteškoće koje žrtve doživljavaju mogu imati direktan uticaj na njihovo zdravlje i bezbjednost.
- Postoji rizik da će prevencija i odgovor na rodno zasnovano nasilje nastaviti da slabi u predstojećem periodu, jer se, ionako oskudni resursi, usmjeravaju i na druge prioritete.
- Kao posljedica ekonomskog uticaja pandemije došlo je do razvoja novih oblika rodno zasnovanog nasilja. Žrtve su i dalje često u poziciji da prave tešku odluku opredjeljujući se između zaštite svoje bezbjednosti i zaštite dohotka i životnog standarda, a način na koji je sistem uspostavljen prije pandemije ne omogućava im da pomire te dvije potrebe.

Djeca žrtve/svjedoci nasilja

- Nevladine organizacije koje rade s djecom žrtvama ili svjedocima nasilja prijavljuju dalji porast slučajeva nasilja. Ove organizacije identifikovale su i promjene do kojih je u toku aktuelne krize došlo u pogledu prirode nasilja – psihološko nasilje postalo je izraženije i vidljivije, a ono uključuje svađe između supružnika/partnera, ali i između roditelja i djece, posebno adolescenata.

Domicilni Romi

Brzom procjenom socijalnog uticaja utvrđeno je da su mnogi članovi romske zajednice i dalje ozbiljno pogođeni pandemijom.

- Većina ispitanika/ispitanica iz ove grupe suočila se sa značajno umanjenim prihodima, ili ih je potpuno izgubila. Pandemija je u slučaju ove zajednice, prema njihovim navodima, siromaštvo pretvorila u ekstremno siromaštvo. Kako se većina Roma oslanja na prihode iz neformalne ekonomije, zabrane kretanja onemogućile su ovu zajednicu da stiče prihode.
- Prioritet za zajednicu je obezbjeđivanje hrane, sredstava za higijenu i lijekova.
- Učenje na daljinu predstavlja veliki problem, kako zbog izostanka tehničkih mogućnosti za praćenje nastave (kompjuteri, Internet, prostor) tako i zbog toga što roditelji nijesu dovoljno obrazovani da bi mogli pomagati djeci.



Izbjeglance (azilanti), stranci koji traže međunarodnu zaštitu, osobe bez državljanstva (u riziku od apatridije)

Izbjeglance (azilanti), uključujući i neke od izbjeglica s prostora bivše Jugoslavije i osobe u riziku od apatridije, i dalje su značajno pogođene uticajem pandemije. Oni spadaju u najsiromašnije i najugroženije segmente stanovništva, s najneizvjesnijom socio-ekonomskom perspektivom.

- **Veliki procenat izbjeglica (azilanata), tražilaca međunarodne zaštite i osoba u riziku od apatridije i dalje je bez posla i bez mogućnosti da ostvare prihode.** Problem je i dalje veoma prisutan među tražiocima međunarodne zaštite u privatnom smještaju i izbjeglicama (azilantima), a nešto manje prisutan među izbjeglicama iz bivše Jugoslavije i licima u riziku od apatridije.
- **U aprilu 2021. godine, duže od godinu dana od početka pandemije, hrana, sredstva za higijenu i odjeća, i dalje predstavljaju osnovne i urgentne potrebe među izbjeglicama iz bivše Jugoslavije i licima u riziku od apatridije, dok hrana, smještaj i pomoć u učenju na daljinu predstavljaju urgentne potrebe tražilaca međunarodne zaštite u privatnom smještaju i izbjeglica (azilanata).**
- Nalazi istraživanja ukazuju na to da **i dalje postoje ozbiljne prepreke s kojima se romske i egipćanske izbjegličke zajednice susrijeću u praćenju programa učenja na daljinu, čime bivaju zanemarene i uskraćene u pogledu obrazovanja.** To se posebno odnosi na izbjegličku djecu, među kojom je polovina onih koji ne posjeduju televizor ili tablet, kao ni pristup internetu, što ih sprečava da ostvare pristup obrazovanju.
- Ispitanici/ispitanice su i dalje pesimistični u pogledu svojih izgleda u budućnosti. Većina ispitanika/ispitanica nastavila je da ističe snažnu zabrinutost za svoju ekonomsku perspektivu i mogućnost nalaženja posla, odnosno ostvarenja prihoda.

Migranti (sezonski radnici, stranci)

Broj radnika migranata u Crnoj Gori znatno je smanjen nakon izbijanja pandemije novog koronavirusa, naročito onih s privremenim radnim dozvolama, koji su izgubili posao i vratili se u svoju zemlju porijekla što dokazuju i posljednji prikupljeni podaci iz aprila 2021. Međutim, određeni broj radnika migranata i dalje boravi u Crnoj Gori. Prema podacima prikupljenim za potrebe ove procjene, oni žive s djelimično smanjenim prihodima.

- Većina ispitanika/ispitanica navodi proizvode za higijenu i lijekove kao svoju prioritetnu potrebu, nakon čega slijede smještaj i sport i rekreacija. Od javnih usluga koje su im trenutno najpotrebnije, na prvom mjestu su zdravstvene usluge i pomoć u pronalaženju posla, a pojedini navode i psihološku pomoć.
- Mnogi migranti, posebno niskokvalifikovani radnici, i dalje žive u stambenim objektima lošeg kvaliteta koje dijele s velikim brojem ljudi, čime je i rizik od zaraze veći.



- Radnici na gradilištima i dalje su posebno su izloženi riziku od infekcije. Postoji bojazan da neki migranti s neregulisanim statusom neće željeti da prijave ukoliko im se pogorša zdravstveno stanje, povećavajući tako rizik od zaraze.
- I dalje postoji opasnost da će poslodavci, suočeni s ograničenim pristupom radnoj snazi, zloupotrijebiti prava radnika, posebno tako što će im ograničavati kretanje i mogućnost povratka u zemlju porijekla.

Lica koja se nalaze u zatvoru, uključujući djecu u zatvoru i vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa

- Prevencija širenja rizika od koronavirusa poboljšana je u odnosu na prethodni izvještaj iz 2020. godine zahvaljujući dostupnosti lične zaštitne opreme, vakcinaciji policijskih službenika i zatvorenika, i zahvaljujući popravljaju uslova boravka u više pritvorskih jedinica širom zemlje.
- Iako nije bilo infekcija u zatvorima do sredine juna 2020. godine, od tada je 137 zatvorenika bilo pozitivno na virus, a jedna je zatvorenica preminula od posljedica.
- Iako se ukupan broj zatvorenika smanjio, prenatrpanost u istražnim zatvorima ostaje jedan od velikih faktora rizika širenja virusa.
- Nakon jednogodišnje zabrane, posjete u zatvoru dozvoljene su od marta 2021. godine. Međutim, dozvoljena je samo jedna posjeta mjesečno, dok je prije pandemije bilo dovoljeno 4–6. Rezultat toga je smanjena psiho-socijalna podrška porodica zatvorenicima. Ovo se odnosi i na odrasle i na djecu, ali teže pada djeci.
- Zahvaljujući IT laboratoriji u Centru Ljubović, sva djeca su bila u mogućnosti da prate učenje na daljinu iako Centar i dalje nema dovoljno kapaciteta u kadrovima da podrži djecu u procesu učenja.
- Nema dovoljno sredstava za higijenu u Centru Ljubović.

LGBTI populacija

- Skoro polovina ispitanika i ispitanica iz LGBTI populacije izgubilo je cjelokupan prihod ili više od polovine svojih prihoda u proteklih pola godine. Takođe, preko polovine je zabrinuto za ekonomsko stanje i nemogućnost da izdržavaju svoju porodicu. Najbitnija potreba koju treba zadovoljiti u ovom trenutku jeste da se obezbijedi adekvatno sklonište.
- Kao i 2020. godine najurgentnija potreba LGBTI zajednice je psiho-socijalna podrška. U prethodnom periodu je postojala neka kratkoročna podrška donatora organizacijama koje se bave zaštitom prava i pružanjem usluga LGBTI zajednici, ali to nije dugoročno dovoljno.
- Govor mržnje prema LGBTI zajednici je konstanta crnogorskog društva. Ipak, UN-u nije su poznati slučajevi da je pandemija koronavirusa dodatno podstakla govor mržnje prema LGBTI zajednici.
- Nevladine organizacije koje se bave zaštitom prava LGBTI zajednice bile su zabrinute za njihovo pravo na privatnost, posebno kad se njime uslovljava pomoć u hrani.



Osobe u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji koje ne koriste mjere socijalne zaštite

- U posljednjih godinu dana raste broj nezaposlenih, a među njima su posebno pogođene višečlane porodice koje ne primaju nikakav vid socijalne pomoći. Najveći dio njih se tokom pandemije prvi put obratio Crvenom krstu za pomoć. Najveći broj ispitanika/ispitanica ne može da ostvari pravo na pomoć kod Centara za socijalni rad, jer ne ispunjavaju stroge zakonske uslove.
- Veliki broj ljudi koji pripadaju ovoj kategoriji u prethodnom periodu izgubio je sve ili skoro sve prihode. Ova grupa ljudi ima najveću potrebu za hranom, a pored toga za higijenskim sredstvima, odjećom, lijekovima i sredstvima koja su djeci potrebna za pohađanje učenja na daljinu.
- Kad je u pitanju podrška u uslugama prioritet ove grupe ljudi je pomoć u traženju posla.

Podstanari

- Mnogi ljudi u ovoj kategoriji su izgubili posao tokom pandemije, što je dovelo do toga da izgube dio prihoda ili cjelokupne prihode.
- Iz prethodno navedenog razloga pronalaženje posla jedna je od najhitnijih potreba lica koja žive kao podstanari. Pored toga, njima su neophodne pravne usluge i pomoć za brigu o djeci.
- Većina ispitanika koji pripadaju ovoj grupi nije ni pokušala da ostvari pristup nekoj od dostupnih javnih usluga. Među onima koji jesu, zdravstvene usluge i pomoć u brizi o djeci su najčešće tražene.
- Trenutno su za ovu populaciju najhitnije potrebe za smještajem, hranom, lijekovima, uređajima za učenje na daljinu i sredstvima za održavanje higijene.





Preporuke

Tri talasa brze procjene socijalnog uticaja su potvrdila da je pandemija u prvi plan stavila postojeće socijalne nejednakosti i pojačala ih, pa čak stvorila i nove budući da su određeni segmenti populacije izloženi dodatnim ranjivostima.

Svrha preporuka datih u nastavku teksta jeste podstaći diskusiju o tome kako se treba pozabaviti postojećim i novonastalim ranjivostima u kontekstu efikasnijeg odgovora na pandemiju. Predložene su trenutne mjere za neposredno ublažavanje posljedica krize, ali i sistematski srednjoročni i dugoročni odgovori. Preporukama se želi skrenuti pažnja donosiocima odluka na neophodnost da se takvi odgovori prilagode potrebama najugroženijih djelova društva. Takav pristup zasniva se na uvjerenju da nijedan član društva ne smije biti izostavljen, na principu poštovanja ljudskih prava i međunarodnim obavezama u pogledu zaštite izbjeglica, kao i na svijesti o tome da su svi ovi elementi važni za održiv i efikasan odgovor.¹¹

- Neophodno je nastaviti s kontinuiranim praćenjem socioekonomskog stanja ranjivih grupa, kako bi se mogla planirati i sprovesti adekvatna i učinkovita intervencija radi njihove zaštite.
- Neophodno je intenzivirati napore da se osigura stalna dostupnost i pristupačnost javnih usluga za sve građane, a posebno one koji pripadaju ranjivim grupama.
- U periodu oporavka od posljedica pandemije neophodno je ojačati sprovođenje i uvođenje novih usluga, precizno targetiranih aktivnih politika tržišta rada i mjera radi zapošljavanja ili podrške samostalnom zapošljavanju onih koji su tokom pandemije izgubili posao i izvore prihoda, uključujući i mlade (privremeni/sezonski poslovi, stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu).
- Prilikom dizajniranja politika i mjera podrške ranjivim grupama, neophodno je osigurati njihovo direktno uključivanje u osmišljavanje rješenja i odluka koje se odnose na njih.
- Obezbijediti pristupačan sistem kontinuiranog i prilagođenog informisanja građana, a posebno pripadnika ranjivih grupa, o servisima koji im stoje na raspolaganju za ublažavanje posljedica pandemije kovida 19, o njihovim pravima i drugim bitnim činjenicama koje ih se tiču.

Specifične preporuke

Za svaku od ranjivih grupa date su sljedeće specifične preporuke:

Djeca, adolescenti i mladi

- Djecu je neophodno zaštititi od siromaštva i socijalne isključenosti ciljanim i energičnim odgovorom sistema socijalne i dječje zaštite, koji bi nudio pakete koji integrišu materijalna davanja i kvalitetne, inkluzivne usluge na osnovu prepoznatih potreba svakog djeteta u kontaktu sa sistemom. U najkritičnijim slučajevima treba obezbijediti i ad-hoc podršku u hrani i osnovnim potrepštinama do stabilizacije situacije.

¹¹ Vidjeti: UN Framework for the Immediate Socio-Economic Response to COVID-19, April 2020, p. 9 [Okvir UN za neposredni socio-ekonomski odgovor na kovid 19, april 2020. str. 9]. Vidjeti i: United Nations, COVID-19 and Human Rights: We are all in this together, April 2020. [Ujedinjene nacije, kovid 19 i ljudska prava: U ovome smo zajedno, april 2020]





- Osigurati da djeca, uključujući djecu izbjeglice, odrastaju u sigurnom i brižnom okruženju kroz jačanje usluga za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, djece žrtava porodičnog nasilja i druge ranjive djece. Da bi se to postiglo, neophodno je ojačati usluge srodničkog i nesrodničkog hraniteljstva, urgentnog i specijalizovanog hraniteljstva.
- Nastaviti i proširiti usluge psihološke podrške djeci, adolescentima i mladima kroz linije za pomoć i u okviru javnih servisa (škole, domovi zdravlja).
- Obezbijediti podršku roditeljima i starateljima djece s invaliditetom, posebno samohranim roditeljima i starateljima.
- Osigurati kvalitetno i inkluzivno obrazovanje za djecu, mlade i adolescente što podrazumijeva ulaganje napora da se dopre i do onih koji nemaju pristup digitalnim tehnologijama, nijesu povezani putem digitalnih tehnologija, a pritom ojačati programe ovladavanja vještinama i programe sticanja istrajnosti.
- Nastaviti napore radi povećanja kvaliteta i standardizacije učenja na daljinu, te balansiranja opterećenja učenika, kako bi sistem bio u stanju da pruži kvalitetno obrazovanje adolescentima. Obezbijediti više nastavnika za pomoć učenicima u savladavanju gradiva.
- Djeci je potrebna podrška u učenju i nadoknađivanju zaostatka izazvanog krizom. Dodatno, potrebno je uložiti napore da djeca u najvećoj mogućoj mjeri nastavu prate u školi.
- Obezbijediti nesmetan povratak djece pristupu zdravstvenim uslugama.
- Osnažiti postojeće programe sticanja istrajnosti i ukazati na važnost razvoja inovativnih programa ovladavanja vještinama potrebnim na tržištu rada.
- Uložiti dodatne napore za podršku zapošljavanju mladih, s naglaskom na razvoj servisa karijernog vođenja, uključujući stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu kako za mlade tako i za adolescente, kako bi se spriječilo da jedna generacija bude „izgubljena“ usljed krize izazvane koronavirusom.
- Povećati broj dostupnih servisa za djecu i adolescente i unaprijediti ih da bi se osigurala podrška očuvanju i unapređenju mentalnog zdravlja.

Starije osobe

- Nastaviti distribuciju hrane, sredstava za ličnu higijenu, lijekova i ostalih potrepština, organizovano u skladu sa svim medicinskim pravilima postupanja, sa ciljem da se prevenira rizik za najranjivije starije osobe.
- Nastaviti s podsticanjem i obukama starijih osoba za upotrebu novih tehnologija i dostupnih IKT alata za komunikaciju (Vajber, Vocab, Skajp, Zum itd.), kao i sa stručnim savjetovanjem da bi se povećala njihova pripremljenost za moguće talase pandemije.
- Nastaviti s kampanjom informisanja starije populacije o značaju vakcinacije protiv koronavirusa kao i podizanje svijesti o njenim društvenim i zdravstvenim aspektima.



Osobe s invaliditetom

- Potrebno je poboljšati kvalitet i standarde zdravstvenih usluga i protokole za liječenje i tretman osoba s invaliditetom da bi se smanjio dodatni negativni uticaj na zdravlje tokom krize i spriječilo da OSI ostanu uskraćene za najosnovnije zdravstvene usluge. Inkluzivne usluge socijalne zaštite i ciljane mjere za smanjenje siromaštva OSI, kao i njihovo redovno i adekvatno finansiranje, moraju biti razvijene da bi se smanjio negativni socijalni uticaj i rizik od marginalizacije OSI tokom krize.
- Uspostavljanje nacionalnog institucionalnog okvira za saradnju između države i osoba s invaliditetom – savjetodavnog tijela za prava osoba s invaliditetom i uključivanje osoba s invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija u odlučivanje u vezi s donošenjem mjera za sprečavanje širenja koronavirusa, a naročito u predlaganju i usvajanju mjera zaštite, ali i (inkluzivnih) mjera za oporavak od krize. Vlada bi trebalo da razvije strategiju oporavka s ciljanim mjerama podrške za osobe s invaliditetom i njihove porodice uz veću finansijsku podršku na nacionalnom i na lokalnom nivou. Mjere bi trebalo da odražavaju različitost invalidnosti i da isprave nedovoljno sveobuhvatno razumijevanje invalidieta koje ograničava pristup postojećoj podršci – ostavljajući mnoge osobe s formalno neprepoznatim oštećenjima/invalidnostima bez podrške usljed diskriminatornih odredbi u važećim politikama na koje se Vlada oslanja prilikom kreiranja mjera.
- Finansijska podrška bi trebalo da uključuje plaćeno odsustvo za osobe s invaliditetom i za članove njihovih porodica, povećanje iznosa lične invalidnine, podršku organizacijama osoba s invaliditetom u obezbjeđivanju mjera zaštite i zdravlja na radu (maske, sredstva dezinfekcije, prioritetna vakcinacija u organizovanim uslovima), ali i drugih materijalnih davanja, uključujući posebno pokrivanje dodatnih troškova prouzrokovanih invaliditetom. Pritom je važno da je postupak prijavljivanja za bilo koju vrstu podrške lako dostupan i bez ikakvih troškova za osobu koja je traži, kao i da se na zahtjeve odgovora efikasno i blagovremeno.
- Uz navedeno, neophodno je razviti programe i mjere podrške u vezi s rehabilitacijom, rehabilitacijom i programe podrške za sticanje veće zapošljivosti, ličnog razvoja i kapaciteta za samozapošljavanje i kompetencije potrebne u savremenom društvu (uključujući IT i digitalnu transformaciju). I na kraju, svi ostali programi ekonomskog oporavka namijenjeni građanima/građankama treba da uključuju i osobe s invaliditetom.

Žrtve rodno zasnovanog nasilja

- Sprovoditi aktivnosti za podizanje svijesti javnosti o rodno zasnovanom nasilju i osnažiti žene da takvo nasilje prijavljuju, čak i u kriznoj situaciji koja je posljedica pandemije. Osigurati da aktivnosti i komunikacija sa zajednicom podrazumijevaju i informacije o riziku od povećanog nasilja u porodici, riziku od seksualne eksploatacije djece i informacije o dostupnim uslugama podrške. Posebno je važno ostvariti takvu komunikaciju sa žrtvama nasilja koje se nalaze u izolaciji s partnerima ili drugim članovima porodice koji su skloni zlostavljanju.



- Osigurati da su u organima za donošenje odluka jednako zastupljeni muškarci i žene, kao i da u njihov sastav ulaze stručnjaci za rodna pitanja, seksualno i reproduktivno zdravlje i rodno zasnovano nasilje.
- Ojačati finansiranje servisa poput telefonskih linija za pomoć, kriznih centara i skloništa za rad tokom pandemije, ali i kasnije, tokom ekonomskog oporavka. Dodatno istražiti načine na koje tehnologija može doprinijeti borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Razmotriti mogućnosti pružanja pravne i psihološke podrške, imajući u vidu rodne razlike u pristupu tehnologiji.
- Uspostaviti blisku saradnju i komunikaciju među postojećim formalnim i neformalnim društvenim grupama, kao što su grupe za zaštitu ženskih prava, organizacije civilnog društva i organizacije žena, i tako podržati njihove napore da obezbijede hitne odgovore i doprinesu sprečavanju društvene isključenosti.
- Uvesti socioekonomske mjere kojima bi se podržale žrtve svih oblika nasilja, uzimajući u obzir specifičnost njihove situacije i njihovih ranjivosti. Posebno obratiti pažnju na žrtve seksualnog nasilja i uključiti mjere koje će im garantovati sigurnost za posao tokom boravka u skloništim.

Domicilni Romi

- Treba proširiti listu korisnika u Narodnoj kuhinji na sve romske i egipćanske porodice koje imaju primanja manja od 150 EUR.
- Treba ispitati pokrivenost terena digitalnim sredstvima u porodicama s djecom, koja su školskog uzrasta, kao i snabdijevanje škola koje pohađaju romski i egipćanski đaci, digitalnim sredstvima potrebnim za učenje na daljinu.
- Treba organizovati program za zapošljavanje i opismenjavanje/edukaciju odraslih, te radionice za podršku i motivaciju, te senzitivisanje poslodavaca protiv diskriminacije.

Izbjeglice (azilanti), tražioci međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije

- Osigurati da izbjeglice (azilanti), tražioci međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije budu obuhvaćeni svim socioekonomskim mjerama da bi se ublažio uticaj mjera koje su usvojene radi suzbijanja širenja koronavirusa i pokretanja društveno-ekonomskog oporavka.

Lica koja se nalaze u zatvoru, uključujući djecu u vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa

- Kako se pandemiološka situacija popravlja, treba ubrzati napore da se poveća broj dozvoljenih posjeta članova porodice i drugih zatvorenicima važnih lica, posebno kad su u pitanju djeca koja se nalaze u zatvoru. Važno je obezbijediti češći direktni fizički kontakt da bi se povećao nivo psiho-socijalne podrške licima u zatvoru, a posebno djeci. Alternativni načini kontakta ne mogu adekvatno zamijeniti lični kontakt.



- U periodu kad su posjete ograničene, treba obezbijediti česte i besplatne alternativne načine komunikacije zatvorenika s porodicama.
- Treba nastaviti s unapređenjem fizičkih uslova u zatvorskim i pritvorskim jedinicama, a tamo gdje je to neophodno treba graditi nove da bi se obezbijedili adekvatni uslovi za boravak ljudi, uključujući zdravstvene i higijenske, i u Bijelom Polju i u Pljevljima.
- Obezbijediti razvoj ljudskih kapaciteta u Centru Ljubović da bi se djeci koja se tamo nalaze omogućila najbolja moguća podrška u datim uslovima i da bi se obezbijedila podrška u onlajn nastavi ukoliko ponovo dođe do takve situacije.

LGBTI populacija

- Treba podržati članove LGBTI zajednice, prije svega one koji su izgubili prihode i stoga nijesu bili u mogućnosti da priušte krov and glavom pa su morali da se vrate u primarne porodice gdje nijesu dobrodošli.
- Kroz podršku nevladinim organizacijama treba obezbijediti psiho-socijalnu pomoć članovima LGBTI zajednice.
- Nadležni treba da vode računa o poštovanju prava na privatnost i da insistiraju samo na podacima koji su zaista neophodni kao uslov za dobijanje pomoći zbog pandemije koronavirusa.

Osobe u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji koje ne koriste mjere socijalne zaštite

- Mnogo je pojedinaca i porodica koje su ostali bez primanja usljed pandemije ili su već ranije bili pogođeni siromaštvom, a nijesu korisnici/korisnice socijalne zaštite. Ovu grupu treba imati na umu pri kreiranju svih mjera oporavka od pandemije.
- Pored humanitarne pomoći u vidu hrane, sredstava za higijenu, pelena i odjeće potrebno je obezbijediti novčanu pomoć ili subvencije, posebno za ljude koji imaju dugovanja za stanarinu i struju, kao i za one porodice čiji članovi imaju posebne zdravstvene potrebe, kao i pomoć za djecu da bi mogla da pohađaju nastavu (internet, telefon, tablet).
- Osim takvih, urgentnih mjera podrške, za ovu grupu je neophodno obezbijediti podršku u pronalaženju posla i stalnih izvora prihoda.
- Djeci u ovim porodicama treba obezbijediti podršku u vezi s vanškolskim i rekreativnim aktivnostima, kao i podršku za pohađanje nastave gdje je to neophodno.
- Imajući u vidu da ova lica, zbog neispunjavanja uslova za korišćenje mjera socijalne zaštite, ne mogu dobiti podršku od Centara za socijalni rad u tom smislu, pa je nejasno kome se mogu obratiti za pomoć, potrebno je obezbijediti način, tj. odrediti instituciju ili organizaciju koja će biti podrška ovoj grupi ljudi.



Podstanari

- Potrebno je naći način da se evidentiraju podstanari da bi se mogle planirati mjere podrške za ovu populaciju.
- Pomoć bi trebalo da uključi subvencije za plaćanje zakupa stanova, potpuno besplatan pristup zdravstvenom sistemu i lijekovima, umanjenja računa za struju, vodu i ostale komunalije (subvencije).
- Kreirati mjere podrške za zapošljavanje nezaposlenih članova ove populacije. Zavod za zapošljavanje Crne Gore bi trebalo da razvije program pomoći pri zapošljavanju članova podstanarskih porodica kao prioritet. Neophodna je saradnja državnih i lokalnih vlasti u kreiranju mjera podrške licima u podstanarskom statusu.





UNITED NATIONS
MONTENEGRO

